

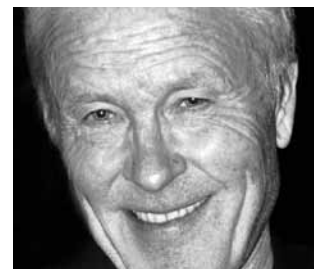
RUSFAG

– et blad fra Regionale Kompetansesentre Rus

NR 1 2009

Kompetansesentervirksomheten
utføres på oppdrag fra Helsedirektoratet

Av: cand.polit Arne Klyve

Skal gutter og jenter «rusforebygges på samme måte? - spør undervisningssjef ved Kompetansesenter rus region vest Bergen, i denne artikkelen. Den er tidligere vært på trykk i publikasjonen «Kjønnheten og Udyret 2007»

Kjønnssensitiv rusforebygging

Essayet overbeviser ikke gjennom bevis og forklaringer; det vil vise framfor å bevise, forstå fremfor å forklare. (Jo Bech-Karlsen)

Skal gutter og jenter «rusforebygges» på samme måte? Dette er bare ett av flerfoldige dilemma vi som forebyggere må gruble på. Og uansett hvordan vi måtte konkludere, er det en faglig velbegrunnet påstand at treffsikker rusforebygging vinner på å være ytterst kultursensitiv og kontekstuell. Hva er det som særpreger tiden, hva er trendene, hvordan er makt fordelt, og hvor fuktig er den lokale voksenkulturen? Dette er viktige spørsmål å stille, for rusforebyggende innsats må skreddersys på skuldrene av brei kunnskap og innsikt. Den starter gjerne med en lokalsamfunnsanalyse eller en kvantitativ og kvalitativ skoleundersøkelse hvor også kjønnsprofiler kommer fram. Et slikt forarbeid fester også medansvar til lokal-

miljøet, til alle de som får en rolle i det rusforebyggende arbeidet. I dette tilfellet: de unge jentene og guttene, foreldrene deres og alle andre som vil lokal samfunnet vel.

Selve ordet rusforebygging lar seg vanskelig innsirkle og avgrense på en slik måte at fagfolk får synkroniserte bilder på netthinnen. Et utall spørsmål og motforestillinger melder seg når rusforebygging tematiseres. Er det slik at rusforebygging er noe som skjer i ungdomsårene med de unge som direkte og foreldre som indirekte målgruppe, eller er rusforebygging et livsløpsprosjekt der vi også kan tenke rusforebygging inn mot pensjonistene? Burde rusforebyggingen starte med småbarnsforeldre for å få opp bevisstheten rundt for eksempel «passiv drikking» – om hva som eventuelt kan inntreffe når voksne bruker alkohol med barn tilstede? Er det slik at bare det som settes i gang

med rusforebyggende intensjoner, hører til rusforebyggingen, eller skal vi også inkludere en god skole som en del av rusforebyggingen? En skole som stimulerer kunnskapstørst og oppblomstring og hvor elevene kjenner seg velkomne. Eller hva med de innsatser som påviselig ikke virker rusforebyggende, men som pågår som en del av det rusforebyggende arbeidet? Er det rusforebygging? Spørsmålene er mange, men kanskje trenger vi det i en tid som er overmett på svar.

Muhammad Yunus og Grameen Bank fikk Nobels Fredspris 2006 ved å koble fattigdom til ufred i verden med tydelige kritikk av den globale markedsøkonomien. På den måten settes fredsarbeidet i en større sammenheng. Det utvides, noen vil kanskje si «utvannes». Slik er det muligens også med rusforebygging. Vi trenger både de trange, målrettede russpesifikke definisjonene og innsatsene og de utvidete hvor velferd, egalitet og inkludering inngår. Det ser nemlig ut til at polariserte samfunn drar med seg mer uhelse, kriminalitet og rusproblemer. Tematikken er altså uhyre kompleks og derfor kan forebygging og rusforebygging heller aldri forstås bare på individnivå eller på systemnivå. Et rusforebyggingsprogram foregår alltid i en lokal sammenheng og forsterkes eller forkludres av andre lokale, nasjonale eller globale fenomen. Rådende resultatkrav og rapporteringskrav i jakten på det effektive, tvinger stadig flere fagfolk i retning av

manualer eller oppskrifter og ser bort fra at russkader og rusforebygging dypest sett handler om et samfunns kvalitet.

Rusforebyggingen favner alt fra regulatoriske grep, samtaler om og tilslutninger til gode måter å få russkadene i befolkningen lavest mulig og rusgledene høyest mulig. Med den viktige påpekningen at enkeltes opplevde glede ikke alltid er like hyggelig for tredjepart, gjerne barna. Samme hvor en vokser opp i verden vil jenter og kvinner ha flere naturlige fellestrekk som skiller seg fra gutter og menn. Men trolig er det slik at gutter og jenter som vokser opp i for eksempel Odda, har flere fellestrekk seg imellom enn om en sammenligner seg med sitt eget kjønn i Praha eller Ecuador. Fordi kjønn er i høyeste grad også roller, noe en sosialiseres inn i, kulturelle forventninger og et sosialpsykologisk bevegelig begrep. Du er ikke født kvinne, du blir det, skrev den franske eksistensialisten Simone de Beauvoir. Det samme kunne en sagt om menn. I dag er kjønn

også oftere noe en bevisst eller ubevisst designer eller shopper, skaper og omskaper, og reklamen og rusmiddelindustrien ser potensialet og gir drahjelp. Den «feminine» rusbrusen og det «maskuline» ølet. Unge på identitetsjakt er selgeres yndlingsobjekter.

Kjønn er også maktkamp eller rettferdighetskamp, noen vil si kulturkamp, koblet med en usvikelig klassesdimensjon. Menn

I dag er kjønn også oftere noe en bevisst eller ubevisst designer eller shopper, skaper og omskaper, og reklamen og rusmiddelindustrien ser potensialet og gir drahjelp. Den «feminine» rusbrusen og det «maskuline» ølet. Unge på identitetsjakt er selgeres yndlingsobjekter.

er på toppen og på bunnen i det norske samfunnet og de fleste andre steder på jorden. Den norske maktutredningen fra 2004 viser at det er stor overvekt av menn blant makteliten som setter dagsorden. Men gutter og menn er også overrepresentert i fengsler, på selvmords- og overdosestatistikkene. De siste tiårene har også forskjeller på fattig og rik vist en galopperende utvikling i Norge, noe som betyr at tilgangen på helse, utdanning og kultur blir ujevn. Å være jente eller gutt på Oslos østkant og i tillegg representant for en minoritetsfamilie kan lett skape identitetsforvirring. I hvert fall skaper det noe å bryne seg på for rusforebyggere. Hvordan kan slike utfordringer møtes med kultursensitiv rusforebygging? I videregående skole ser det ut til at jenter er

Gutter og jenter fremviser både likheter og forskjeller på rusområdet. Likhetene er kanskje mer fremtredende enn forskjellene. Blant annet debuterer begge kjønn omtrent samtidig med alkohol, og de bruker alkohol i sitt «løsrivelsesprosjekt» som symbolsk farvel til barndommen.

vinnere og gutter er tapere. Teoritrykket i Reform 94 har gjort skolen og fremtiden vanskelig for mange, spesielt for gutter med mer praktisk talent og innstilling. Tidligere «maskuline» jobber settes bort til lavkostland eller innhentes og avvikles av teknologien. Kanskje er det å ikke være skoleflink også en «maskulin markør» for mange unge gutter i en tid der gutte- og mansrollen er i pendelbevegelse og/eller omstøping?

Ungdomsårene er tiden for tettere utvikling av vennskap og intimitet. Rusbruk, fortrinnsvis alkohol, skjer gjerne i en sammenheng der famlende vennskap

prøves ut. Etter hvert finner flertallet av de unge frem til positiv identitet og en plass i det sosiale fellesskapet. Noen unge har problemer med å finne sin rolle, de er usikre på identiteten sin og blir forvirret. Denne usikkerheten kan føre til «overidentifikasjon» med andre i gjengen eller andre helter, slik at egen identitet settes til side. Slik identitetsforvirring kan gjøre unge sårbare med hensyn til bruk av rusmidler. Studier har vist at tenåringer som blir tidlig fysisk modne drikker mer alkohol enn sine jevnaldrende. Slike funn ser også ut til å ha noe med foreldrenes oppdragelsesstil å gjøre. Nærmere bestemt later det til at foreldre med tidlig fysisk modne barn er mer tilbøyelige til å gi de unge for stort frirom og slippe taket for tidlig.

Gutter og jenter fremviser både likheter og forskjeller på rusområdet. Likhetene er kanskje mer fremtredende enn forskjellene. Blant annet debuterer begge kjønn omtrent samtidig med alkohol, og de bruker alkohol i sitt «løsrivelsesprosjekt» som symbolsk farvel til barndommen. Gutter vil drikke og tåle større mengder av rent fysiologiske årsaker. Betydningen som guttene og jentene knytter til alkoholbruk varierer. For jentene er det mer den fortrolige og intime forbindelsen til andre som motiverer. Mye tyder på at jenters identitet er mer sammenvevd med relasjoner til andre. For guttene er applausen fra de andre guttene og det å distansere seg, av stor be-

tydning. Når det gjelder eksperimentering med ulovlige rusmidler, i første rekke cannabis, ser en ubetydelige kjønnsforskjeller, men med noe overvekt av gutter. Blant de etablerte rusavhengige i behandling er det klar overvekt av gutter eller menn. Det ser ut til at hannkjønnet har en større risiko for å gå videre fra eksperimentering til rusavhengighet. Jenter kommer seg oftere unna et sted på veien.

Gutter og jenter reagerer også noe forskjellig på foreldrekonstellasjoner og foreldrepåvirkning. Jenter ser ut til å lytte til foreldrene litt mer og lengre inn i tenårene enn guttene. For jentene vil en kompetent og velutdannet mor gi beskyttelse mot mange typer skjevutvikling. Det ser ut til at guttene profitterer mer på en konvensjonell familiestruktur med en oppdragelsesstil preget av faste strukturer og forpliktende regler. For begge kjønn vil restriktive holdninger fra foreldrene, blant annet i betydningen å ikke være forsyningskilde på alkohol før lovlig alder, være problembegrensende. Det tyder på at dette virker enda sterkere på jentene. For jentene er det å ha en bestevenninne i oppveksten en viktig beskyttende faktor. Tendensen nå er at unge får stadig flere venner, men har færre bestevenner. Det ser også ut til at foreldre har en noe sterkere normpåvirkning på døtre enn på sønner i tenårene. I tillegg til det fenomenet at manglende bånd til foreldrene og problematiske familierelasjoner slår sterkere negativt ut for jenter. Ungdom med høyt årlig alkoholkonsum er gjerne de som debuterte tidlig. Derfor er det å utsette alkoholdebut den store voksendugnaden i befolkningen. Andre kjennetegn ved «høykonsumenter» er gutter og jenter som viser høy maskulinitet og lav femininitet. Disse drikker statistisk sett 10 liter ren alkohol i året i gjennomsnitt.

Maskulinitet betyr her egenskaper som besluttsomhet og saksorientering, mens femininitet knyttes til empati, åpenhet og vennlighet. Slike unge drikker omtrent det dobbelte av androgynne unge (5,8 liter) og over tre ganger så mye som unge med lav maskulinitet og høy femininitet (3 liter). Et av de viktigste rusforebyggende rådene ville kanskje være å «gni inn» empatien i oppveksten. Ønsker vi derimot mest mulig likeverd, hvor gutter og jenter får forløst sine feminine og maskuline sider, nærmer vi oss de androgynne uttrykkene. 5,8 liter i årlig alkoholkonsum er kanskje akseptabelt. Rusforebyggingsoppgaven blir da gjerne å bidra til at fyll blir utrendy. At det går av moten. At mennesker drikker med færrest mulige skader. Hvis det er mulig.

Jenter drikker langt mer alkohol enn tidligere og gutter har en positiv fallende kurve i Norge. En måte å forstå det på er kanskje at jenter som biologisk kjønn er «maskulinisert» som sosialpsykologisk kjønn og at de ser seg sterkere inn i nåværende og fremtidige lederroller som velutdannede og beslutningsorienterte. De gjør det bedre enn guttene i alle videregående fag bortsett fra kroppsøving. Kanskje vi skal forstå den positive trenden blant gutter med åpenheten og status rundt mykere verdier, verdier som kvinner og samfunnet for øvrig setter pris på. Europeiske eller globale trender viser noe av det samme. Verden globaliseres, det globale kommer nærmere det lokale og omvendt. Forskjeller utviskes eller forsterkes langs andre akser. Gutter er noe dristigere med tanke på utforskning av flest illegale rusmidler, mens jenter dominerer deler av pillebruken.

Voksenbefolkningen i Norge drikker mer

enn noen gang, i hvert fall fra så lenge vi har pålitelig statistikk. I 2006 har FN for sjette gang på rad kåret Norge til verdens beste land å bo i. Velferden er høy, økonomien er jevnt over svært god for flertallet og ut fra kjøpekraft har vi svært billig alkohol, noe som også har innflytelse på rusbruk og rusmønstre. Vi drikker oftere enn før og fortsatt med altfor hyppige beruselser.

Kjønnsnøytralitet i rusforebyggingen vil trolig være uheldig for begge eller alle kjønn. Å betrakte eksempel vis en skoleklasse som en ensartet gruppe og nærme seg uten kultursensitiv omtenkksomhet vil øke sannsynligheten for å bomme. I rusbehandling er det rik dokumentasjon på at kjønnsdelt og kjønns sensitiv behandling gir langt bedre resultater, så hvorfor skulle ikke kjønnsdimensjonen

være en vesentlig dimensjon også i det rusforebyggende arbeidet? Forhåpentligvis da en rusforebygging uten kjønnsstereotypier fordi gutter og jenter som nevnt utvikler både feminine og maskuline sider. Her tas det ikke til orde for kjønnsdelt rusforebygging, nettopp fordi så mye av rusbruken handler om utprøving av vennskap og forelskelser på kryss og tvers av kjønnene. Men kanskje det skal være noen anledninger der en splitter jenter og gutter og kanskje også jente – og gutteforeldre? Erfaringsmessig virker det som at jenteforeldre er noe mer engstelige enn gutteforeldre spesielt med tanke på «russkader» som uønsket

seksuell utprøving og eventuelle graviditeter når dømmekraften er svekket. Også ved såkalt indirekte rusforebygging, gjerne da rettet mot foreldre/foresatte, vil rusforebyggingen ha mye å vinne på å problematisere kjønn. Mange sider ved foreldrerollen impliserer potensielt på de unges rusbruk.

Det blir viktig å lirke høflig i voksnes egen bruk av rusmidler, fordi voksenkulturen ser ut til å sette sine avtrykk i ungdomskulturen. Dette kaller også på kultursensitivitet. Når rus settes på dagsordenen, er

I rusbehandling er det rik dokumentasjon på at kjønnsdelt og kjønns sensitiv behandling gir langt bedre resultater, så hvorfor skulle ikke kjønnsdimensjonen være en vesentlig dimensjon også i det rusforebyggende arbeidet?

det en hårfin balanse mellom moralistiske overslag og det som oppfattes som vennligsinnede råd og vink, og redskaper for håndtering av dilemma på hjemmebane. Her har rusforebyggere et langt synderegister og noen ganger en troverdighet på minus tjue. Det som kan være viktig å få

frem der rus og rusbruk diskuteres, er følgende: Hva er dere spesielt redde for med tanke på guttene og hva er dere spesielt redde for med tanke på jentene? Hvordan vil du reagere hvis din sønn eller datter kom beruset hjem? Hvilken kvalitet har dere i samtalen nå? Hva vil være en overreaksjon eller skal vi overse episoden? Finnes det en gyllen middelvei?

Rusforebygging har en hoveddør og flere andre innganger. Innenfor hoveddøren finner vi de «upopulære» regulatoriske virkemidlene som blant annet alkoholpris, vinmonopol og aldersgrenser for salg og kjøp av alkohol. I rusforebyggende arbeid

er sannsynligvis det aller viktigste å slå ring om en restriktiv ruspolitikk. Balansegangen mellom næringsinteresser, som handler om fortjeneste og arbeidsplasser og helse- og sosialpolitiske interesser er en vedvarende utfordring, der de sistnevnte interessene oftere ser ut til å tape. Innenfor de andre inngangene finner vi grupper av befolkningen, de unge selv i skolen og på fritiden, foreldrene, arbeidstakere og andre. Overfor disse gruppene er rusforebyggers viktigste oppgave å utsette debutalder, bygge motforestillinger til russkader, søke støtte for de regulatoriske tiltakene og motvirke kjølige holdninger til dem som strever. Om dette gjøres til et langsiktig og kultursensitivt arbeid med kritisk selvrefleksjon over egen faglig substans og verdigrunnlag, har vi større håp om å lykkes.

Litteratur:

Bech-Karlsen, Jo (2003) Gode Fagtekster Oslo: Universitetsforlaget

Eickhoff, Catarina & Zinnecker, Jürgen (2000) Schutz oder Risiko. Forschung und Praxis der Gesundheitsförderung, Band 11. Köln

Klyve, Arne (2006) «Foreldreveiledningsprogrammet» – Foreldrerollen i rusforebyggende arbeid Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

Pedersen, Willy (2006) Bittersøtt Oslo, Universitetsforlaget

